

nužan radikalni zaokret pri gradnji novih crkava. Razlog takvom pogrešnom slijedu događaja vidi u krivom shvaćanju »duha Koncila«, kojeg se tumačilo drugačije od »slova Koncila« — onog što je doista Koncil htio reći. U mnogočemu se i u crkvenim krugovima podleglo duhu relativizma i uzdignut je princip *relativističkog prostora* i obilno primjenjivan, u uvjerenju da je to ono što Crkva danas traži, iako je zapravo bilo krivo. Tako su širom svijeta nastale relativističke crkve koje redom imaju niz ozbiljnih nedostataka koje crkva ne bi smjela imati. Utjecaj modernista je bio toliko velik da su, vodeći se krivim principima, neuspješno gradili i najznamenitiji arhitekti prošlog stoljeća, kao što su Le Corbusier, Alvar Alto, Mies van der Rohe, Renzo Piano, Richard Meier, gradeći katedrale, poznata svetišta, jubilejske i mnoge druge crkve širom SAD-a, Europe i svijeta.

Na koncu ozbiljnog i nadasve studioznog istraživanja autorica donosi i svojevršni naputak ili putokaz za izlaz iz krize. Minulo razdoblje uspoređuje s revolucijama koje su svojim fanatičnim radikalizmom i potrebom za prekidom tradicije uvijek odvodile u smjeru iz kojeg se postupno treba vraćati. To vraćanje bi moralo uslijediti i ovdje, te značiti i čišćenje od svega onog što je bilo krivo postavljeno u počecima moderne i oko nje, počevši od utjecaja teozofskih, neopaganskih i ezoterijskih nazora, kada se kao svetiinja uzveličao relativizam, slavila praznina i bezizražajnost, osporavala hijerarhija i usmjerenost k nečemu ili nekome, te se, koliko je to moguće i nužno, treba vratiti na trag tradicije i višetisućljetnog nasljeđa, inspirirajući se na njemu, i ponovno krenuti od smjernica Crkvenih dokumenata, ali ovaj put ispravno ih shvaćajući i tumačeći, da bi se onda tek otkrilo kako treba dalje graditi.

Autorica Moyra Doorly doista piše originalno i hrabro djelo, izričući nove, promišljene vlastite stavove, duboko ostajući vjerna napucima Crkve, poštujući

tisućljetno nasljeđe, meditirajući vlastiti vjernički osjećaj, ne ustručavajući se izreći kritiku i najvećim arhitektonskim imenima minulog stoljeća, krivim pokretima i trendovima, makar oni dolazili i iz nekih crkvenih krugova i nazora, pri čemu se osjeća iskreno i duboko poštovanje prema hramu Božjem, što sakralna građevina za nju jest, i mora biti za svakoga.

Budući da se knjiga bavi tematikom koja je slabo obrađena na hrvatskom jeziku, može je se preporučiti bogoslovima i svećenicima kao onima koji će se možda susretati s potrebom građenja crkava, ali isto tako i studentima arhitekture i mladim arhitektima koji se kane upuštati u projektiranje sakralnih objekata, kao i katoličkoj inteligenciji koju bi trebala intrigirati ova više nego aktualna problematika u poslijeratnoj Hrvatskoj.

Ivan Mandurić

Ivan Šestak (uredio), *Umjetnost Marijana Gajšaka. Zbornik radova međunarodnoga znanstvenog skupa »Teorija i praksa sakralne umjetnosti Marijana Gajšaka (1944–1993)« održanoga u Zagrebu 14. lipnja 2007.* Biblioteka Religijski niz, knjiga 13, Zagreb 2009, 177 str.

Riječ je o zborniku radova međunarodnoga znanstvenog skupa »Teorija i praksa sakralne umjetnosti Marijana Gajšaka (1944–1993)«, koji se održao 14. lipnja 2007. godine na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu, a koji je uredio Ivan Šestak, docent na istome Fakultetu. Zbornik je poglavito vrijedan po tome što, među ostalim, objedinjuje i prve stručne studije ostavštine ovoga velikoga isusovačkog umjetnika, zapravo najvećega umjetnika među hrvatskim isusovcima! Time je ujedno utrt put daljnjem istraživanju umjetničkoga izričaja ovoga osebujnog i svestranog umjetnika, koji međutim — kako to saznajemo iz priloga »Marijan

Gajšak u suvremenoj sakralnoj umjetnosti« Snježane Pintarić — zauzima izdvojenju poziciju. Autorica je zapravo ovom sintagmom uputila na Gajšakovu umjetničku rafiniranost, koja je zahtijevala mnogo vremena, a zbog koje je njegov opus ostao kvantitativno siromašniji, pa stoga i manje prisutan u sveukupnoj hrvatskoj javnosti. No unatoč svemu tome umjetnik zavređuje ne samo stručnu monografiju nego i prikladan prostor u kojemu bi njegova djela bila poklonjena estetskoj recepciji namjernika i stručnjaka.

Zbornik je tematski podijeljen na tri suvise cjeline u koje čitatelja uvodi predgovor urednika zbornika. Prva je cjelina biografskoga karaktera, druga je pak studijska obradba Gajšakova opusa, dok se u trećem dijelu nalaze dva pisma iz inače bogate i osebujne korespondencije preminuloga umjetnika.

Prva cjelina pod naslovom »Prilozi za biografiju« obuhvaća radove koji poput kamenčića mozaika svaki na svoj način pridonose upoznavanju Marijana Gajšaka kao čovjeka i umjetnika. Autori su mahom umjetnikovi prijatelji i suradnici. Želim tek istaknuti dojmiv napis našega istinskog umjetnika riječi gospodina Joje Ricova pod naslovom »Nebesnik Gajšak produhovljuje tvar«, kao i opširan prilog Marijanova školskog kolege, našega javnoga radnika, isusovca Tončija Trstenjaka. Prema njegovu prilogu »Marijan Gajšak. Sjećanje jednog subrata« bi se zasigurno vrlo lako mogao napraviti i scenarij za film!

Prilozi u drugoj cjelini pod naslovom »Studije« uvode u poimanje umjetnosti i u samu umjetničku praksu Marijana Gajšaka. Na božansko-ljudski »sinergizam« u njegovu umjetničkom stvaranju upozorio je akademski kipar Zdenko Vidović, također isusovac, koji je uostalom kao student zagrebačke Umjetničke akademije svoje prve pokušaje uobličavao u njegovu ateljeu na Fratrovu. Autor na Gajšaka posve nedvosmisleno primjenjuje riječi Ivana Pavla II iz njegova

pisma umjetnicima: »umjetnik je slika Boga Stvoritelja«. Vidović je pokušao zaviriti u Gajšakove snove i ideale, u njegovo životno usmjerenje, te se upustiti u iščitavanje njegovih crteža, skulptura, slika i vitraja, dakle djela koja sežu od pred-faze djetinjstva i mladenaštva, zatim tzv. fratrovačke faze, vremena studija u Rimu i Parizu te naposljetku do razdoblja nakon studija. Prilog je utoliko vrijedan što je u njemu progovorio »umjetnik o umjetniku«.

»Teološka vizija umjetnosti isusovca Marijana Gajšaka« naslov je priloga proistekloga iz pera jednoga od naših ponajboljih poznavatelja Umjetnikova opusa, mons. dr. sc. Vjekoslava Huzjaka. Odrednicu priloga izriče rečenica: »U svom umjetničkom stvaralaštvu, prožetom teološkim premišljanjem i liturgijskim izričajem, Gajšak traži jedno ujediniavajuće ikonografsko rješenje s pomoću kategorije ljepote koja sjedinjuje vidljivi i nevidljivi svijet«.

O Gajšakovim ikonografskim postavkama progovorila je Mirela Lenković, koja je i inače već objavljivala o njemu. S pravom je ustvrdila da Gajšakova umjetnost nosi posve sakralnu notu, te ona bez nje naprosto nije razumljiva.

Niko Bilić je kao stručnjak za Sveto pismo u svom prilogu pod naslovom »Gajšakova umjetnost u službi liturgije« ukazao na neobično bogatu liturgijsku simboliku iskazanu u Umjetnikovim djelima, osobito Fratrovačkoj kapeli, koju su neki nazvali »Gajšakovom Sikstinom«.

Među ostalim autorima, osim već spomenute Snježane Pintarić, u Zborniku susrećemo prilog Darka Glavana pod naslovom »Doprinos Marijana Gajšaka oblikovanju Hrvatskoga sokola«, kao i onaj Luke Pavlovića »Vitraci Marijana Gajšaka u Mostarskoj katedrali« (koji su nažalost stradali u bombardiranju). Osim toga tu je i prilog Ivana Šestaka pod naslovom »Michelangelo i Meštrović u Gajšakovu diplomskom radu. Metafizički i estetski vidici«. Riječ je o ana-

lizi Gajšakova diplomskoga rada na talijanskom jeziku povodom završetka studija umjetnosti na Accademia di Belle Arti u Rimu, a koji je pronađen među njegovom ostavštinom. Autor je pokušao ući u trag izvorima kojima se Gajšak služio te iznijeti na vidjelo glavne misli rada, osobito pod vidovima koji razlikuju i zbližavaju ova dva velika svjetska umjetnika, kojima se i sam Gajšak osjećao duhovno blizak. Obojica su naime bili duboki mislioci (za Meštrovića se kaže da je bio najfilozofskiji među svim umjetnicima), koji su nastojali dati odgovore na posljednja čovjekova pitanja, koja naravno kulminiraju u onome o smislu života.

Zbornik u svom dodatku donosi i dva Gajšakova pisma, od kojih ono upućeno 1991. godine patrijarhu Pavlu ima ne samo umjetničko već i povijesno značenje.

Ovaj će zbornik zasigurno biti veliko obogaćenje za našu svekoliku kulturnu javnost te će nesumnjivo pridonijeti snažnijoj recepciji Marijana Gajšaka u našem domaćem umjetničkom podneblju.

Anto Mišić

Uwe Michael Lang, *Okretanje prema Gospodinu*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb 2007, 150 str.

Njemački svećenik Uwe Michael Lang, pripadnik Londonske kongregacije oratorijanaca svetog Filipa Nerija, napisao je studiju koja govori o »okretanju prema Gospodinu« — o orijentaciji u liturgijskoj molitvi. Ova knjiga, kojoj je predgovor napisao kardinal Joseph Ratzinger, tiskana je najprije na njemačkom jeziku 2003, a potom i na engleskom već sljedeće godine. Na hrvatski jezik prevedena je prije dvije godine, 2007.

Prosječnog vjernika vjerojatno začuđuje tematika ponovnog preispitivanja ispravnosti prakse orijentacije svećenika za vrijeme mise, jer se uvrježilo mišljenje kako današnja praksa, orijentacija

prema narodu, izvan svake sumnje predstavlja povratak na autentičnu formu i da tako dosljednije izriče bit sv. mise — okupljanje oko Gospodina, te kako zajednicu konstituira na prikladniji način.

Uwe Michael Lang se upušta u istraživanje ovih stajališta i argumentacija, kao i niza drugih, krećući ponajprije od povijesnog pregleda, analizirajući sam nastanak modela okretanja prema istoku, njegovo značenje i poruku te potom i praksu u prvoj Crkvi, za koju se skoro redovito pretpostavljalo da je bila po modelu »versus populi« — prema narodu.

Prije nego što će se upustiti u sustavnu analizu samog problema i razradu prikladnosti pojedinog modela orijentacije, u prvom poglavlju otac Lang istražuje tijek liturgijske reforme koja je dovela do promjene modela starog skoro dvije tisuće godina: kako je do njega došlo, koji argumenti su izneseni za tako radikalnu promjenu te potom i ono što sam Sabor doista govori o toj temi. Provodi i malo istraživanje dosljednosti interpretacije onoga što Sabor nalaže da se provede. Ovdje autor iznosi niz zapanjujućih podataka o nastanku ove promjene te još više o (ne)dosljednoj interpretaciji govora, primjeni odluka i smjernica posljednjeg sabora.

U drugom poglavlju autor napokon pristupa i pomnom istraživanju ispravnosti orijentacije svećenika tijekom liturgijskih molitava. Iako možda prenaglašava značenje i važnost slijeđenja simbolizma u orijentaciji svojstvenoj istočnim narodima, pokušavajući ih preslikati i na zapadnu kulturu, istraživanjem prvih crkava — onih iz prvog i drugog stoljeća, demantira općeprihvaćeno mišljenje da su one bile građene prema današnjem, postvatikanskom modelu, te dokazuje da je i tamo još uvijek bio zastupljen model orijentacije »versus Dei«. Tako se ono što se činilo nedvojbenim i nepobitnim sada čini neutemeljenim, ako ne i spornim i krivim.